

УДК 37.013.42:376.2-053.81(043)

Н.О. Мирошніченко

ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЩОДО ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

В даній статті розглядаються діяльність соціального педагога в контексті профілактики правопорушень серед неповнолітніх. Розкриваються моделі профілактики правопорушень серед неповнолітніх.

Ключові слова: соціальний педагог, профілактика, правопорушення, моделі профілактики.

В данной статье рассматриваются деятельность социального педагога в контексте профилактики правонарушений среди несовершеннолетних. Раскрываются модели профилактики правонарушений среди несовершеннолетних.

Ключевые слова: социальный педагог, профилактика, модели профилактики, правонарушения.

Докорінні зміни, що відбуваються в соціально-політичному житті України, в економічній сфері, справляють великий вплив на формування молодого покоління, його соціалізацію. Зниження виховного потенціалу школи та сім'ї, відсутність чітко визначених ідеалів у суспільстві призвели до невизначеності позиції молоді, що разом з економічними проблемами є підґрунтям для зростання злочинності та правопорушень серед неповнолітніх та молоді. І на сьогодні ця проблема набула особливої актуальності.

Суспільна правосвідомість громадян України, насамперед неповнолітніх та молоді, знаходиться на низькому рівні, що стримує громадський розвиток. Аналіз кримінальної ситуації свідчить, що злочинні прояви в сучасний період стають дедалі більш жорстокими. Особливу занепокоєність викликають факти поширення тяжких злочинів серед неповнолітніх. Як приклад: якщо 10 років тому в єдиній в Україні колонії для неповнолітніх засуджених жіночої статі серед тих, хто відбував покарання – 20% дівчат-підлітків були засуджені за тяжкі злочини, то тепер цей показник сягнув 55%. Тяжкі злочини - це скоєння пограбувань, розбоїв, злісне хуліганство, співучасть у звалтуванні, вбивства. Зростає групова і рецидивна злочинність. Третина підлітків, які, на сьогодні, відбувають

покарання у вигляді позбавлення волі, раніше мали відстрочку виконання вироку, однак знову порушили закон. Статистика свідчить, що в Україні більше 4 тисяч підлітків щорічно засуджуються до утримання в її виховних колоніях. Кожна колонія містить в середньому 250 - 500 вихованців. Серед вихованців ВК 10%- діти від 14 до 16 років, 25% - діти від 16 до 17 років, 45% – молодь від 17 до 18 років. Серед засуджених неповнолітніх та молоді – переважна більшість сироти, діти з незабезпечених родин, інваліди, або такі, що мають хронічні захворювання [1].

Профілактика правопорушень серед неповнолітніх та молоді згідно чинного законодавства України покладається на наступні державні установи: служби у справах неповнолітніх обласних, районних державних адміністрацій та виконавчих комітетів органів місцевого самоврядування; школи, органів охорони здоров'я; притулки та приймальники-розподільники для неповнолітніх, служби в справах неповнолітніх; кримінальну міліцію у справах неповнолітніх органів внутрішніх справ; соціальні служби для молоді.

Співробітники всіх цих державних інституцій мають певні позитивні результати в своїй профілактичній та виховній роботі. Проте, існуючий досвід таких установ базується значною мірою на здобутках попередніх років, інколи не враховує особливості нинішнього часу, нові методики. Державні установи не мають достатнього фінансування з боку держави, що не сприяє втіленню в життя нових методик по профілактиці негативних явищ у молодіжному середовищі, зокрема правопорушень серед неповнолітніх. Головним завданням державних інституцій поки що залишається контроль за правопорушниками з боку органів МВС.

Актуальність та недостатній рівень теоретичної та практичної розробки проблеми визначили вибір теми статті "Діяльність соціального педагога по профілактиці правопорушень серед неповнолітніх".

Мета: проаналізувати проблему правопорушень серед неповнолітніх та обґрунтувати основні форми та методи її профілактики соціальним педагогом.

У практиці соціальної роботи існує безліч термінів, які означають соціально дезадаптованих дітей та неповнолітніх правопорушників зокрема: недисципліновані, важкі, педагогічно занедбані, важковиховувані, схильні до правопорушень, соціально занедбані і т.д. Різними дослідниками цієї проблеми були розроблені класифікації даної категорії дітей. Крім того розрізняють різні типи правопорушень.

Традиційно суспільство боролось з соціальними відхиленнями у поведінці індивідів за допомогою посилення покарань та соціального контролю за особами, які схильні до девіантної поведінки.

Метою соціальної профілактики правопорушень у дитячому та молодіжному середовищі є створення умов для уникнення чи подолання

проблем, для повноцінного розвитку і життєдіяльності молодих людей та задоволення ними своїх потреб у такий спосіб, що не призводить до негативних наслідків[3].

Основними формами організації профілактичної діяльності соціального педагога є профілактичні програми та профілактичні заходи. Профілактичний захід – спеціально організована взаємодія виконавців профілактичної роботи (фахівців або волонтерів) і представників цільової групи, спрямована на попередження соціальної проблеми чи подолання окремих її чинників. Профілактична програма – спеціально розроблений комплекс (система) заходів, спрямованих на попередження конкретної соціальної проблеми (або декількох пов'язаних між собою проблем). Профілактичні програми дозволяють у повному обсязі реалізувати технологію комплексної соціальної профілактики. Як правило, програмою передбачаються дії у різних напрямках профілактики та залучення до її реалізації фахівців різних спеціальностей, співпрацю установ та організацій, що зацікавлені у попередженні проблеми. Окремі профілактичні заходи дозволяють вплинути на обмежену кількість чинників проблеми. Здебільшого вони будуть ефективні лише у комплексі з іншими заходами у процесі реалізації профілактичної програми. Організувати профілактичну роботу лише у формі окремих, не пов'язаних між собою заходів доцільно тоді, коли причини проблеми носять поверховий характер, не пов'язані зі світоглядом і способом життя цільової групи, а їх усунення не потребує значних змін соціального середовища [4].

Визначаються *завдання* соціальної профілактики правопорушень:

1. Дослідити причини і чинники проблеми правопорушень;
2. Запобігти негативному впливу середовища, що породжує проблеми чи знижує адаптивні можливості людини;
3. Збільшити можливості для задоволення потреб, подолання проблем, повноцінної життєдіяльності (підвищити соціальні ресурси);
4. Подолати особистісні чинники, що сприяють виникненню чи загостренню проблем або заважають їх вирішенню;
5. Підвищити особистісні ресурси, здатність особистості адекватно реагувати на проблеми, вирішувати їх та задовольняти власні потреби;
6. Організувати взаємодію суб'єктів вирішення проблеми, організувати діяльність, спрямовану на попередження виникнення проблем та їх розв'язання .

Отже, для розробки на основі запропонованої моделі спеціальної технології профілактики правопорушень, поширеного у певному регіоні, в середовищі окремої групи (верстви, категорії) молоді *необхідно проаналізувати її специфічні чинники, конкретизувати завдання і визначити на їх основі зміст основних процедур, обрати відповідні методи*

роботи.

Успіх профілактичної роботи багато в чому залежить від дотримання основних принципів соціальної профілактики:

забезпечення права людини на вільний вибір своєї поведінки, обмеженого подібним правом інших людей, відмова від спроб маніпулювання людиною;

ненасильницький характер профілактики, добровільність участі у профілактичних заходах;

екологічність, безпечність профілактичних дій для представників цільових груп та для їх виконавців;

відповідність профілактичних дій потребам та інтересам представників цільових груп, їх віковим і соціокультурним особливостям;

упереджувальний характер профілактики.

Історично склалися кілька стратегій і моделей профілактики правопорушень. Стратегії профілактики – це загальні підходи до визначення основних цілей профілактики певної проблеми і шляхів їх досягнення. Стосовно правопорушень у молодіжному середовищі можна виділити такі стратегії:

Стратегія боротьби (усунення негативного явища, проблеми, їх ризиків та наслідків). Проблема чи явище визнаються однозначно негативними і неприпустимими; профілактика спрямована на їх недопущення.

Стратегія нормалізації (обмеження ризику, негативного впливу проблеми чи явища). Негативне явище, проблема визнаються небажаними, але припустимими (принаймні частково, за певних обставин); профілактика спрямовується на недопущення (обмеження) їх негативних наслідків.

Моделі профілактики на основі певних наукових чи побутових уявлень щодо природи проблеми (негативного явища) визначають мету, зміст і методи її профілактики. У межах стратегії боротьби можна виділити такі моделі профілактики негативних явищ у дитячому і молодіжному середовищі:

Модель стримування (репресивна модель). Вона базується на уявленні про схильність дітей, підлітків та молоді до всього поганого. Профілактика зводиться до *заборони певних дій і видів поведінки дітей та молоді, обмеження їх особистої свободи* (заборона відвідувати певні місця, займатися “шкідливою” діяльністю, читати певні книги чи дивитися телепрограми тощо). Основні методи – вимоги, розпорядження, вказівки, контроль і покарання. Ефективність стримування обмежена: неможливо досягнути повного контролю. Починаючи з підліткового віку, заборони можуть спровокувати певну частину дітей на їх порушення.

Модель залякування. Як і попередня, базується на уявленні про схильність дітей та молодих людей до негативної, ризикованої поведінки, яка надає особливе задоволення. Зупинити їх прагнуть, *викликавши страх перед*

прямими і непрямими негативними наслідками ризикованих дій (можливістю потрапити у наркотичну залежність, захворіти, опинитись у стані соціальної ізоляції, страждати фізично і морально, навіть втратити життя). Інформація про наслідки подається в емоційно-забарвленому вигляді, небезпека перебільшується. Робота проводиться у формі лекцій, бесід, кіно- і відео лекторіїв, демонстрації документальних і художніх фільмів, соціальної реклами. Модель ефективна при роботі з дітьми молодшого шкільного віку. Підлітки і молодь, особливо ті, хто вже має досвід негативної поведінки, таку інформацію часто сприймають як тенденційну і не довіряють їй. До того ж в емоційно чутливих осіб залякування може викликати невротичний розлад.

Модель ствердження моральних принципів. Причини негативних явищ прибічники моделі вбачають у розбещеності певної частини молодих людей, їхньої орієнтації на негативні цінності. Профілактика за цією моделлю будується на спробі *переконати молодь в аморальності, гріховності певних видів поведінки* (статевого життя поза шлюбом, вживання алкоголю чи наркотиків, насилля тощо) *та повернути їх на інші, альтернативні цінності* (релігійні, ідеологічні). При цьому використовуються прийоми наведення прикладів (свідочств), переконання, навіювання, груповий психологічний вплив. Профілактика проводиться у формі масових акцій, зібрань, компаній у ЗМІ (серії статей, теле- і радіопроекти). Модель ефективна стосовно молодих людей, орієнтованих на цінності добра, а також тих, хто легко піддається навіюванню. Але у надмірно чутливих може спровокувати внутрішньоособистісні конфлікти, невротичні розлади.

Модель поширення фактичних знань. Побудована на уявленні про те, що поширенню негативних явищ сприяє відсутність у підлітків і молоді повної адекватної інформації. Профілактична робота полягає в *наданні підліткам і молодим людям об'єктивної, коректної, емоційно нейтральної інформації щодо ризикованої поведінки для забезпечення можливості вільного, свідомого вибору свого способу життя*. Профілактика проводиться за допомогою лекцій, бесід, дискусій, ігор, конкурсів, розповсюдження друкованих матеріалів (буклети, брошури), розміщення матеріалів у ЗМІ, навчання на рівних. Модель ефективна при роботі з молоддю і підлітками, проте в останніх може провокувати інтерес до негативних явищ і бажання до експериментування.

Модель навчання позитивній поведінці (“афективного” навчання). Основні причини поширення негативних явищ у дитячому і молодіжному середовищі вбачаються у невмінні молоді людини задовольняти потреби без шкоди здоров'ю, протидіяти обставинам, зовнішньому тиску, вирішувати особистісні проблеми. Профілактична робота спрямована на *розвиток у людини вмінь задовольняти свої потреби і вирішувати проблеми за будь-яких обставин позитивним чином*. Профілактика проводиться за допомогою ігор,

тренінгів, індивідуальних і групових консультацій, психотерапії, розповсюдження профілактичної літератури, створення теле- і радіопрограм, навчання на рівних.

Модель формування здорового способу життя. Причина поширеності негативних явищ – несформованість у молодих людей цінності власного здоров'я, орієнтація на задоволення інших потреб (самоствердження, трудова діяльність, особисті стосунки) за рахунок фізичного і психічного здоров'я. Профілактична робота за цією моделлю спрямована на *формування у дітей і молоді цінностей повноцінного життя і здоров'я, розвиток вмінь і навичок, на створення умов для ведення здорового способу життя*. Основними методами профілактики виступають соціальна реклама, тренінги, робота спортивних, туристичних клубів та секцій, творчих гуртків.

Радикальна модель (модель соціального впливу). Побудована на уявленні про те, що саме суспільство провокує і посилює негативні явища у молодіжному середовищі. Основними засобами протидії негативним явищам виступають *заборона чи обмеження шкідливої реклами (наприклад, тютюнових і алкогольних виробів), демонстрації викривлених сексуальних стосунків та насильства в ЗМІ, впровадження законодавства, яке захищало би права громадян на ведення здорового способу життя тощо*. При цьому використовуються лобіювання, масові акції, компанії у ЗМІ, соціальна реклама.

До стратегії нормалізації можна віднести такі моделі:

Модель контрольованого впливу. Вона виходить з уявлення про те, що є певні межі, залишаючись в яких будь-яка поведінка людини не призведе до шкідливих наслідків. Отже, необхідно *визначити норми припустимої поведінки* (наприклад, кількості випитого спиртного чи вжитого наркотику, що не зашкодить здоров'ю), *пропагувати їх, навчити людей контролювати себе*. Профілактика передбачає лібералізацію законодавства та інформування населення щодо безпечних норм, навчання самоконтролю. Проте далеко не всі негативні явища можна допустити навіть в обмеженому вигляді, тим більше у середовищі дітей.

Модель зменшення шкоди. У межах цієї моделі негативне явище (вживання наркотиків, небезпечна сексуальна поведінка, безпритульність) сприймається як неминуче, принаймні для певної кількості молодих людей. Метою профілактики *виступає зниження ризику негативних наслідків від небезпечного способу життя як для самих молодих людей, яким він властивий, так і для оточуючих, без спроби змінити сам спосіб життя*. Основними засобами зменшення шкоди є навчання більш безпечній поведінці, забезпечення запобіжними засобами (наприклад, презервативами, одноразовими шпичцями), психологічна допомога і підтримка. Робота проводиться за допомогою інформування, консультування, навчання на

рівних, створення груп самодопомоги. Модель зменшення шкоди ефективна лише для вторинної профілактики у середовищі осіб, які вже ведуть стійкий небезпечний спосіб життя.

Отже, переважна більшість стратегій і моделей ефективні для роботи з окремими категоріями дітей та молоді і для вирішення окремих завдань профілактики. Вони доповнюють одна одну, і тому можливе використання їх елементів у межах комплексної профілактичної програми.

Можна зробити висновок, що соціальна профілактика є найбільш дієвим та ефективним способом подолання негативних соціальних явищ, зокрема правопорушень серед неповнолітніх. Так як профілактика направлена на попередження та недопущення виникнення проблеми і її негативних наслідків. Попередження проблеми набагато вигідніше та ефективніше ніж наступне її вирішення чи корекція, профілактика вимагає набагато менших ресурсів, ніж розв'язання вже наявної проблеми, а ефективність від вирішення проблеми шляхом профілактики значно більша.

Список використаних джерел

1. Дети в кризисных ситуациях: профилактика негативных социальных явлений и социально-психологическая помощь/ Под общ. ред. И.Д. Зверевой. – К.: Науковий світ, 2001. – 63с.
2. Лютий В.П. Соціальна робота з групами девіантної поведінки: Навчальний посібник. – К.: Академія праці і соціальних відносин, Християнський дитячий фонд, 2000. - 51с.
3. Методичні рекомендації до комплексної програми „Профілактика негативних явищ у молодіжному середовищі"/ Павленко А.М., Пінчук І.М., Шнеренко Л.П. – К.: УДЦССМ, 2001. –72с.
4. Орджаховська В.М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх/ Навчально-методичний посібник. – К.: Просвіта, 1996.-352с.

In this article examined activity of social teacher in the context of prophylaxis of offences among minor. The models of prophylaxis of offences open up among minor.

Keywords: social teacher, prophylaxis, offence, models of prophylaxis.

Отримано 06. 02.2011 р.